
BARCELONA, AULA DE CIUTADANIA: UN PROGRAMA DE FORMACIÓ PER A DOCENTS EN EDUCACIÓ PER A LA CIUTADANIA

Amèlia Tey Teijón
Universitat de Barcelona
atey@ub.edu

Joana Cifre-Mas
Universitat de Barcelona
joanacifremas@gmail.com

Resum

El programa *Barcelona, Aula de Ciutadania* agrupa professorat d'educació infantil, primària i secundària i té el seu eix fonamental en l'educació per a una ciutadania activa, compromesa i responsable. Aposta per una formació dels docents centrada a capacitar-los per generar condicions que afavoreixin l'adquisició, per part de l'alumnat, de les competències ciutadanes.

Partint d'un enfocament de l'educació per a la ciutadania, arrelat en l'educació en valors i en l'aprenentatge ètic, s'afirma que la qüestió requereix un tractament global i sistematitzat, i no únicament a través d'una assignatura. Aquesta idea es referma amb les demandes de la comunitat educativa, que ha mostrat la necessitat d'aprofundir en aquesta qüestió perquè ho percep com a quelcom urgent i necessari dins un context de societats canviant, globalitzades i desiguals. Per aconseguir-ho, és necessari vehicular-ho a través del currículum, però també amb activitats extracurriculars, més pràctiques i lúdiques, i especialment en l'organització i el clima del centre, en les relacions entre iguals i en la relació amb la comunitat.

Des d'aquest plantejament, el programa analitza i ofereix recursos per al desenvolupament de les competències, per tal de gestionar pertinentment -de manera autònoma i responsable- les qüestions morals, ètiques i ciutadanes. Entre elles, hi trobem el pensament crític, la responsabilitat compartida, la consciència col·lectiva i el bé comú, des d'una ciutadania implicada i participativa.

Paraules clau: Competències ciutadanes, educació en valors, aprenentatge ètic, educació per a la ciutadania, formació del professorat.

Abstract

The program *Barcelona, Aula de Ciutadania* includes kindergarten, primary and secondary school teachers and it has the axis in education for active citizenship, engaged and responsible. This program has opted for a teacher training focused on enabling the students to generate conditions that will favor the acquisition of civic competences.

Starting with a focus on education for citizenship rooted in values education and ethic learning, it is stated that requires a comprehensive and systematic work, not only through a subject. This idea is reinforced by the demands of the educational community, which has shown the need to deepen this matter because it perceived as something urgent and necessary in a context of changing, globalized and unequal societies. To achieve that, it is necessary to convey it through the curriculum but also through extracurricular activities, more leisurely and practically, especially in the organization and school climate, peer relations and the relationship with the community.

From this approach, the program analyzes and provides resources for developing competences in order to allow students to handle appropriately – in an independent and responsible way - moral, ethical and civic issues. Among them, there are critical thinking, shared responsibility, collective consciousness and the common good, from a concerned and participatory citizen.

Keywords: citizen competences, values education, ethic learning, citizen education, teachers training.

1. L'autonomia i la responsabilitat com a eixos de l'Educació per a la Ciutadania

D'ençà de l'any 2006, data en què entrà en vigor la Llei Orgànica de l'Educació (LOE) a l'estat espanyol, l'Educació per a la Ciutadania ocupa un lloc propi en el mapa pedagògic. La seva concreció en una assignatura de l'educació bàsica no va escombrar, però, la possibilitat de donar-li un tractament més general, en forma de tema transversal, de projecte global de centre, i fins i tot, com les autoritats educatives van mostrar més endavant, com a competència bàsica. Des d'un enfocament de l'educació per a la ciutadania arrelat en allò que, des de la LOGSE, es va anomenar educació en valors, sorgeix de la convicció que l'aprenentatge d'allò ètic requereix un tractament global, però sistematitzat i organitzat, i no únicament mitjançant una assignatura durant tres anys de l'escolaritat obligatòria, com proposa la nova llei. Aquest aprenentatge ètic, com l'anomenem aquí, té l'escola com al seu centre neuràlgic, ja que les situacions que hi tenen lloc, com a espai social i de (re) coneixement són nombroses, riques i singulars (Martínez, Tey i Campo, 2006). Tant és així que per molt que es garanteixin unes assignatures i un espai horari, òbviament, no es suficient malgrat que pugui ser convenient.

En el plantejament que es presenta volem que l'educació i, en concret, l'escola sigui un espai d'aprenentatge ciutadà que prepari per viure, treballar, ser i conviure en una societat plural. Estem convençuts que "una educació de qualitat no és possible sense educar en valors que permetin viure de manera sostenible i sustentable tant a nivell personal, com laboral i comunitari" (Martínez, 2010). De fet, l'educació en la societat de la informació, una societat que és canviant, plural, tecnològica i interdependent, ha de permetre que les persones esdevinguin funcionalment competents per governar les seves pròpies vides. L'escola ha de formar persones funcionalment alfabetes i competents per mobilitzar els seus coneixements, habilitats i actituds per tal de poder regular la vida de forma sostenible i per poder disposar de criteri propi a l'hora de triar. Sens dubte, l'autonomia i la responsabilitat són valors que tenen un paper clau en aquest devenir personal equilibrat.

Si entenem que l'Educació per a la Ciutadania ha de preocupar-se per construir una ètica de mínims, com diu Cortina (1996, 1997, 2000, 2007), l'escola haurà de garantir una experiència vital des de valors com la llibertat, la igualtat, el respecte, la solidaritat i el diàleg. I és d'aquest punt des d'on surt l'autonomia, una "idea de llibertat des de la decisió íntima de quines lleis governen la pròpia persona, perquè són les que l'humanitzen" (Cortina, 1997, p.235). L'autonomia és un valor a treballar i a construir si volem una ciutadania activa i amb vocació de transformació de l'entorn. Es tracta d'una ciutadania que requereix de criteri propi, amb una presa de decisió vinculada amb

criteris objectius i punts de vista ben reflexionats. Però, a més a més, ha de ser una ciutadania responsable dels seus actes. Cada individu, com a persona i com a ciutadà, ha d'assumir i ser conscient dels seus actes, des d'una responsabilitat individual pel que fa a la capacitat de respondre d'alguna cosa, de garantir l'acompliment d'una tasca, d'un deure o d'assumir les conseqüències de les seves accions. Així mateix, cal assajar la responsabilitat compartida, considerada, no pas com a atribut de l'individu, ans com a característica pròpia i exclusiva de la col·lectivitat. Aquesta col·lectivitat ajuda a donar sentit a cada individu perquè, com assenyalava Dewey, "la individualitat ferma i integrada és producte de les relacions socials definides i les funcions reconegudes socialment (Dewey, 2003. p.86).

Però les persones ni naixem autònomes ni responsables, si no que cal aprendre'n de la mateixa manera que aprenem moltes altres coses. Per tant, i a partir del que s'ha introduït, el repte actual de l'Educació per a la Ciutadania és com fer possible que l'escola sigui un espai d'aprenentatge en valors democràtics i per a la ciutadania.

Ens referim a un model de formació per a una ciutadania activa, intercultural i crítica (societat que pensem seria desitjable), entenent la "ciutadania com a procés" (Bartolomé i Cabrera, 2007. p.22), que contempla el sentiment de pertinença, la competència i la participació ciutadana, com a conseqüència visible d'aquesta ciutadania que volem. Per tant, és una ciutadania dinàmica, on la participació constitueix una acció bàsica de caràcter individual i/o col·lectiu, que proporciona capacitat transformadora i de desenvolupament social i personal. La participació es troba a la base de qualsevol opció de caràcter democràtic, tant en els contextos socials i comunicatius com a l'àmbit educatiu. Seria, doncs, la gran fita amb la qual aconseguiríem, no tan sols mantenir els sistemes polítics democràtics, sinó transformar-los en democràcies participatives i actives. Aleshores, la societat "requereix ciutadans i ciutadanes motivats i entrenats per intervenir activament en la presa de decisions, la reivindicació de sistemes que garanteixin la transparència en els debats i la participació real en l'elaboració de normes" (Martínez i Hoyos, 2006. p.40). Pretenem educar en l'autonomia i la responsabilitat per a la presa de decisions personals i, encara més, en el posicionament i participació en la comunitat. Sens dubte, tot això no és possible sense situar l'autonomia i la responsabilitat en l'eix de l'Educació per a la Ciutadania, per tal de fer possible la transformació de la nostra societat en una altra de més digna, inclusiva, cohesionada i equitativa. Així doncs, ens situem als centres escolars com a lloc clau on poder generar autonomia i responsabilitat, per garantir que tothom coneix els seus drets i els seus deures, tothom s'educa en el compromís amb el bé comú i tothom aprèn a participar per tal de transformar la societat.

Els centres escolars gaudeixen de molts escenaris on practicar ciutadania (Martínez, 2010; Prats, Martínez i Tey 2011). Així, per exemple, es podem identificar els vuit següents. Per una banda, i de manera molt evident per tot allò que suposen les matèries de ciutadania, hi són els continguts curriculars, que segurament es treballaran a l'aula i es concretaran en alguna sortida o en algun projecte de centre. En segon lloc, s'ha de garantir la creació d'espais de discussió ètica per poder exercitar les habilitats socials i dialògiques i el raonament i el judici moral per arribar a l'autonomia. Serà bàsic, per altra banda, tenir cura de la relació educativa, ja que una educació democràtica situa els docents en una posició de "creació d'hàbits de participació, de crítica" (Bustamante, 2007, p.85) i de vincle de reconeixement de l'alumnat. No podem oblidar el treball en les relacions entre iguals, que també haurà de ser curós, des del foment del diàleg, la solidaritat i la resolució de conflictes des de la responsabilitat; ni tampoc les pràctiques socials, vinculant l'escola amb l'entorn, i associades a les tasques d'aprenentatge, que s'hauran d'enfocar a facilitar l'aprenentatge cooperatiu i col·laboratiu i a la creació de consensos responsables. Com a últim àmbit, i pel que fa al funcionament de cada centre, caldrà tenir cura de quina cultura moral institucional es respira, de com fer créixer la cultura participativa i d'implicació de tots els agents (docents, famílies, entorn...) i de quina és la implicació entre aprenentatge escolar i servei a la comunitat.

2. La formació del professorat

Situats en l'argument de la necessitat de fer un gir des de l'escola per poder garantir una Educació per a la Ciutadania enfocada cap a l'adquisició de la competència social i ciutadana, ens trobem amb que els agents potencials d'aquest canvi són els docents. El professorat és l'eix clau per garantir que aquesta tasca s'incorpori en el dia a dia del devenir escolar. L'escola haurà de treballar conjuntament amb les famílies i la comunitat, perquè no és l'únic agent que ha de treballar ciutadania, "però n'és un d'indispensable. La resta d'institucions poden recolzar-la (...), però no reemplaçar-la" (Kymlicka, 2001, p.252). Només amb la feina del professorat, el seu compromís ètic amb la professió i una forta responsabilitat social es pot fer el canvi.

Ara bé, també és cert que perquè l'escola i els docents "creïn contextos que promoguin el desenvolupament moral i intel·lectual, cultivant el conjunt de valors, normes, models i virtuts desitjables a una societat" (Bolívar, 2007, p.72) de manera programada, hauran de rebre una formació adient. Actualment a la formació inicial del professorat no hi ha continguts obligatoris

d'Educació per a la Ciutadania i cal garantir-los, tant en aquest punt com en la formació permanent, per tal de reduir les mancances sobre el tema. Els canvis socials dels darrers anys ens situen en uns nous contextos de ciutadania; en un maremàgnum de fenòmens com el neoliberalisme, l'exclusió social, els canvis a les famílies, la multiculturalitat, la societat de la informació, la força dels mitjans, la creixent individualització i la desinstitucionalització (Bolívar, 2007), que encara fan més complexa la tasca d'educar en ciutadania i en valors. La importància i la urgència d'incidir en el tema és incipient, perquè "l'acció educativa és a les mans dels nostres professors, i, per tant, la qualitat de l'educació sempre dependrà de la qualitat del personal que l'atén" (Esteve, 2003, p.208) En certa manera, cal un replantejament del que s'espera de la formació del professorat i del que suposen tots aquests canvis. L'Educació per a la Ciutadania va més enllà d'una assignatura. Es tracta d'un nou punt de vista, com s'ha parlat a l'apartat anterior, perquè la feina del docent serà la d'impregnar tota activitat que es porti a terme al centre escolar, i el fet de treballar transversalment una matèria sempre és més complicat i exigeix molta reflexió i planificació. Com a resultat d'aquesta concepció, arribem a la necessitat d'un canvi en la cultura professional dels docents, de les seves concepcions de l'ensenyament i de les seves tradicions. Això significa temps i formació. No obstant això, caldrà tenir sempre presents les possibilitats reals dels mitjans i de les condicions de treball de què disposen.

Es parla de que els professionals, en general, han de fer front a una exigència d'adaptabilitat sense precedents. El fet és que els dos extrems del buit que la societat espera que omplin amb la seva feina, coneixements i expectatives de la societat, canvien vertiginosament (Schön, 1998), i això provoca una crisi de confiança en el propi coneixement professional. El professorat no resta fora d'aquesta circumstància i, dia a dia, veu com ha d'incorporar nous continguts, com varien les lleis i les regulacions, com s'espera que resolguin tot tipus de problemes socials i com els mitjans analitzen meticulosament la seva tasca.

La comunitat educativa ha mostrat la necessitat d'aprofundir en totes aquestes qüestions, que es perceben com a quelcom urgent i necessari dins un context de societats canviant, globalitzades i desiguals.

Cal admetre, però, que són necessàries certes premisses per a què el professorat pugui ensenyar ciutadania. En primer lloc, cal que els docents creguin en la democràcia i en què això es pot viure als centres. No podem ensenyar ciutadania i valors si no prediquem amb l'exemple. Però, de la mateixa manera, serà necessari dotar el professorat d'estratègies de control emocional i de canvi conductual (reforços, resolució de conflictes...), que el facin competent per poder donar respostes

adaptatives a les situacions que es generin als centres, com a individus i com a col·lectiu. Per això, caldrà treballar per a una tasca col·laborativa entre els docents, ja que les reflexions i programacions conjuntes són la llavor de projectes genuïns de ciutadania. Significarà repensar les dinàmiques del centre, l'organització que el gestiona, la participació de l'alumnat i les famílies, quina presència tenen els problemes de la vida diària dels alumnes a les aules, quantes activitats impliquen un cicle, una etapa o tot un centre, i quina relació té el centre amb l'entorn i la comunitat. De retruc, influirà en l'interès per conèixer “noves estratègies i recursos necessaris al professorat per poder mantenir la motivació tant del docent com del discent” (Bustamante, 2007, p.89) en la participació ciutadana.

En definitiva es tracta d'encaminar els docents a repensar el model d'escola, en clau de ciutadania, pel que cal formar-los per dissenyar pràctiques de ciutadania des de diferents criteris. La idea és poder donar resposta a què es vol desenvolupar amb l'activitat, per mitjà de quins àmbits, a qui es vol arribar, a través de quines estratègies, identificar i clarificar els tipus de resultats que se n'esperen i quins són els indicadors que cal seguir en el protocol d'aplicació en una pràctica d'aquests estil (Tey i Cifre-Mas, 2011).

Aquest és l'esperit del programa que es presenta a continuació.

3. El Programa Barcelona, Aula de Ciutadania

El programa *Barcelona Aula de Ciutadania* (BAC) neix des del convenciment que l'escola ha de considerar que una de les seves fites principals consisteix a preparar per a l'exercici d'una ciutadania activa de la manera més completa possible, i que l'escola en si mateixa ha de ser un espai de pràctica ciutadana per gaudir i apreciar els valors democràtics que fan possible la convivència en una societat plural. S'inicia el 2008, fruit de la confluència d'interessos i inquietuds comuns per part de l'administració local i d'un grup de recerca universitari. Tant l'Institut d'Educació de l'Ajuntament de Barcelona (IMEB) com el Grup de Recerca en Educació Moral (GREM) de la Universitat de Barcelona, que coordina el Programa d'Educació en Valors de l'Institut de Ciències de l'Educació de la mateixa universitat, veien la clara necessitat de treballar l'educació per la ciutadania i en valors conjuntament amb el professorat que es troba a les aules.

Des d'aquest posicionament, el programa engega una proposta de formació, de professorat, que sorgeix del convenciment de que l'escola és el nucli i motor de l'Educació per la Ciutadania, més enllà, doncs, de la consideració estreta d'una assignatura, d'altra banda clarament insuficient per

assolir, com dèiem, els objectius proposats (Prats, 2009). L'experiència que es presenta suposa un plantejament de formació centrat en una construcció d'espais i en la cerca de moments en els que es potenciïn competències relacionades amb la ciutadania. Com que el professorat és un agent clau en el procés d'aprenentatge de l'alumnat, tant des del seu rol d'educador intencional com també com a model, la proposta que presentem se centra en la seva formació; és a dir, en que la formació del professorat incideixi precisament en les mateixes competències que volem desenvolupar en els infants. Així un professorat amb més coneixement sobre com funciona el món de l'economia, la ciència, la bioètica, els mitjans de comunicació, l'administració de justícia etc., tindrà més arguments i més capacitat per generar espais susceptibles d'aprenentatge ètic. Per això és fonamental que conegui els temes, que pugui parlar-ne i reflexionar sobre el seu abast educatiu, per dissenyar les propostes pedagògiques més adients.

D'aquesta manera, administració, universitat i docents en actiu unien esforços i treball embarcant en el que va passar de ser un projecte a una realitat, des de 2008 fins 2010 en un primera fase. Es tractava d'iniciar una nova manera de formar i de tractar la ciutadania en clau actual i dinàmica, encara que amb un final obert i incert.

Per aconseguir aquest objectiu general de formació se n'especificaren d'altres. El primer va ser el de constituir un grup de docents, plural i divers, com són les escoles de Barcelona, per assegurar la representativitat de la mostra en relació a la població. El creuament metodològic de la homogeneïtat i heterogeneïtat es va aconseguir a partir del control de les variables de l'edat, paritat de gènere, mestres, professorat i personal amb càrrecs de coordinació i direcció, i tipus de centre (públic-privat, laic-religiós). La intenció era clara: construir un model validable per a la majoria de situacions escolars possibles.

Com a segon objectiu, ens vam plantejar aconseguir un canvi de mirada del professorat en relació al que suposa l'educació per a la ciutadania, sense deixar d'atendre els tres temes claus dels manuals de l'assignatura: el pensament crític, el desenvolupament de certes actituds i valors, i la participació activa. A banda d'això, es pretenia que el professorat se sentís competent per abordar l'educació en temes actuals i controvertits socialment.

Per aconseguir-ho es va proposar al grup la reflexió conjunta, posterior a diverses conferències, sobre temes relacionats, actuals i de rellevància. Aquest segon objectiu permetia que el professorat

redimensionés la magnitud del concepte de ciutadania dins l'entorn escolar. Però, paral·lelament, es volia oferir elements d'anàlisi que permetessin trobar les especificitats pròpies de cada centre, així com brindar estratègies que permetessin l'elaboració de noves activitats pedagògiques. De cada una d'aquestes sessions de discussió i treball es redactava un document de síntesi, construït entre tots mitjançant esmenes i postil·les, que incloïa les idees més importants de la temàtica i la seva concreció educativa i pedagògica. El resultat d'aquestes reflexions permet percebre que per a incidir en l'educació per a la ciutadania globalment s'ha de considerar temes socialment rellevants i actuals per apropar-los a la realitat de l'escola i dels infants, sigui quina sigui la seva edat.

Ara bé, quan ens plantejem com educar en la societat actual cal fer un diagnòstic de la situació i alhora una radiografia de les pràctiques utilitzades, per obtenir la informació necessària que permeti dissenyar un projecte de futur. Per això va ser imprescindible conèixer el que es feia a les escoles. L'objectiu es concretà en cercar i sistematitzar pràctiques educatives de ciutadania i en valors, que oferissin eines per al desenvolupament personal, social i professional de les persones, en un plantejament que cerca l'equilibri intern i un clima satisfactori de convivència. Són les que anomenem pràctiques de referència. Es pretenia "mapejar" els centres educatius de la ciutat, però també l'oferta no escolar que pot arribar a tenir una important repercussió en matèria de formació en ciutadania, com a activitats educatives de museus o entitats culturals, experiències d'assistència a plens municipals, etc. Fet i fet, això permetria posar en relació centres escolars i agents educatius d'indole diversa, per conèixer i intercanviar experiències i, a curt termini, detectar necessitats emergents que permetessin elaborar pràctiques noves. D'aquesta manera, cada docent del grup es va dedicar a investigar i a identificar propostes interessants que es porten a terme en escoles, escoles i instituts de la ciutat, per aconseguir un catàleg exhaustiu i complet.

Posteriorment es va procedir a l'anàlisi de cadascuna de les pràctiques recollides, mitjançant un instrument construït a aquest efecte. La virtut de l'instrument és que pot ser utilitzat pel professorat de qualsevol centre que estigui interessant en l'anàlisi de la seva pràctica pedagògica per tal d'optimitzar-la. A l'instrument s'hi recullen sis apartats, com a grans criteris. Seguir el procés de reflexió a partir d'aquests criteris, ja perfilats en l'apartat anterior, permet arribar a plantejar la incidència de les pràctiques que es realitzen des d'un concepte global, i no restringit, de l'educació per a la ciutadania. El primer criteri és prendre consciència del treball de les dimensions de la personalitat moral (Noguera et al., 2001) a l'hora de fer propostes de ciutadania. Per altra banda, s'ha de mirar de tocar diferents àmbits d'acció, aquells esmenats a l'apartat anterior. També caldrà

treballar per a diferents destinataris (alumnat de l'aula, del centre, altres centres, famílies, agents del territori, veïns del barri o la comunitat) i, evidentment, valorar les estratègies utilitzades per tal que siguin variades (pràctica simulada, real, treball cooperatiu, deliberació, presa de decisions...). A més a més, serà necessari valorar els resultats esperats quant al treball en ciutadania (hàbits cívics i deures, exercici i defensa dels drets, participació projectiva, sentiment de pertinença, implicació en xarxes...) creant eines d'avaluació inicial i final. I, en darrer terme, caldria tenir presents quins són els indicadors del protocol de cada pràctica de ciutadania (iniciativa, freqüència, dinamitzador, estratègies, entitats...). La coneixença i apreciació d'aquests criteris poden afavorir la planificació de bones pràctiques d'Educació per a la Ciutadania i en Valors.

Es van arribar a identificar unes quaranta pràctiques que s'estan duent a terme a centres educatius de la ciutat de Barcelona. Han estat considerades pràctiques de referència en educació per a la ciutadania i en valors, i s'han constituït com a part fonamental d'unes jornades de difusió, celebrades a l'octubre de 2010, que tanquen tot el procés dels dos anys de treball. En aquestes jornades, sota el títol de "L'Escola, Taller de Ciutadania", l'objectiu principal va ser difondre les iniciatives, emmarcades dins del model teòric que hem anat construint i considerades pràctiques de referència, que s'havien identificat al llarg d'aquest temps. Els destinataris de les jornades foren docents en actiu que no formaven part de l'equip docent del BAC i, també, altres professionals de l'educació. De la mateixa manera que es perseguia difondre allò que s'havia anat treballant, la intenció era crear una xarxa de professionals interessats en educació per a la ciutadania i en educació en valors.

A partir d'ara, s'obre un nou plantejament de treball: d'una banda, des d'una web dissenyada especialment per al programa on es pretén que el professorat pugui trobar recursos actuals i de qualitat; també, amb la creació d'un seminari permanent sobre aquests temes; per una altra part, amb la vinculació específica amb recursos i institucions, directament relacionades amb la cultura i la societat i també indirectament relacionades amb l'educació; i, en darrer terme, s'està elaborant un material en paper per poder difondre tot allò investigat i construït en el si del grup.

4. Conclusions

El programa, dirigit a docents de totes les etapes d'educació no superior (bressol, infantil, primària i secundària), va començar amb la idea d'oferir un espai de debat i de formació no existent, més enllà de les típiques dinàmiques tancades de cursos o d'estudis de postgrau de la temàtica. Des del BAC,

s'ha pretès generar reflexions profundes sobre l'educació per la ciutadania i en valors, proporcionar eines per a la millora de la pràctica pedagògica i promoure accions educatives sobre els mateixos temes en els centres escolars de la ciutat de Barcelona

Es posa de manifest la necessitat i la urgència pedagògica de superar l'enfocament restrictiu de la iniciativa de l'assignatura de l'educació per a la ciutadania, ja que si bé aquesta és adient, no és suficient per donar resposta a la complexitat del que realment suposa aprendre a ser ciutadà.

Per avançar en aquesta línia, es proposa adoptar un enfocament centrat en l'aprenentatge ètic. Aquest aprenentatge ètic, que incideix en el desenvolupament de les competències ciutadanes dels infants, no té en l'actualitat possibilitat de generar-se si no es produeix un canvi de mentalitat per part del professorat, a partir de la pròpia formació en temàtiques que permeten conèixer com funciona el món, relacionades amb la ciutadania i amb una forta vinculació educativa.

Per omplir aquest buit es planteja, per altra banda, un tipus de formació des de la visió del professional com a part d'un equip, amb la necessitat de cooperar en projectes comuns amb altres professionals del seu centre des d'una òptica més global. Això permet analitzar les pràctiques educatives actuals, a partir de criteris tals com les dimensions de la personalitat moral, els àmbits d'acció en què es pot treballar ciutadania i valors, els destinataris de la pràctica, les estratègies utilitzades, els resultats esperats, els agents i els protocols de les pràctiques d'educació per la ciutadania i en valors.

El procés de formació portat a terme durant el programa ha estat especialment enriquidor per mors de la metodologia utilitzada per seleccionar els participants. El fet de pensar i repensar, de manera conjunta, docents de tots els nivells de l'educació formal ha facilitat que s'entenguin més les diverses realitats d'aula, de centre i d'entorn; però alhora s'ha aconseguit que pensin en el que suposa, en general, l'educació per a la ciutadania, transcendint les seves realitats més concretes. S'ha apostat per un model de formació que genera actituds de responsabilitat individual i, al mateix temps, col·lectiva, que a més a més els dóna eines per actuar autònomament dins un marc de projecte educatiu de centre. Complementar la capacitat d'anàlisi d'una realitat concreta amb la visió general del que suposen les competències ciutadanes obre la mirada a una manera diferenciada de plantejar educativament el tema.

Pel que fa als valors d'autonomia i de responsabilitat, sobre els que s'ha incidit en la formació del professorat, val a dir que també són objectius de la formació amb l'alumnat, ja que permeten el desenvolupament de les competències ciutadanes. A partir de la valoració d'aquesta experiència, considerem que la formació del professorat s'ha de dissenyar totalment en consonància amb allò que es pretén. D'aquí que la proposta plantegi un canvi de mirada en els docents per a que assumeixin la necessitat d'incidir en l'educació per a la ciutadania des d'actituds coherents amb els objectius que es proposen, també amb l'alumnat.

A través d'aquesta dinàmica s'ha aconseguit una visió evolutiva i global d'allò que hauria de comportar l'educació per a la ciutadania en un centre educatiu. La intenció del programa en aquests moments és doble. D'una banda, donar a conèixer la proposta per facilitar que altres centres puguin gestionar l'educació per a la ciutadania de manera no restrictiva. Per altra banda, oferir la possibilitat de comptar amb un formador del programa que pugui acompanyar els professionals d'un centre en el seu procés d'elaborar el propi projecte educatiu.

5. Bibliografia

- BARTOLOMÉ, M.; CABRERA, F. (2007) *Construcción de una ciudadanía intercultural i responsable*. Madrid. Ed. Narcea.
- BOLÍVAR, A. (2007) *Educación para la ciudadanía*. Barcelona. Ed. Graó.
- BUSTAMANTE, R.; COMPANY, V.; (Coord.) (2007) *Educación para la ciudadanía. Propuestas de actuación*. Sevilla. Fundación ECOEM.
- CORTINA, A. (1996). *Ética mínima: introducción a la filosofía práctica*. Madrid. Tecnos.
- CORTINA, A. (1997) *Ciudadanos del mundo. Hacia una teoría de la ciudadanía*. Madrid. Alianza Editorial.
- CORTINA, A. (2000). *La educación y los valores*. Madrid: Biblioteca nueva: Fundación Argentaria.
- CORTINA, A. (2007). *Ética de la razón cordial: educar en la ciudadanía en el siglo XXI*. Oviedo: Nobel.
- DEWEY, J. (1994) *Democracia y educación*. Madrid. Ed. Morata.
- DEWEY, J. (2003) *Viejo y nuevo individualismo*. Barcelona. Paidós – Ice UAB.

- ESTEVE, J.M. (2003) *La tercera revolución educativa*. Barcelona. Paidós.
- KYMLICKA, W. (2001) “Educación para la ciudadanía” a COLOM, F. (ed.): *El espejo, el mosaico y el crisol. Modelos políticos para el multiculturalismo*. Barcelona. Anthoropos, pp. (251-282).
- MARTÍNEZ, M.; HOYOS, G. (Coord.) (2004) *¿Qué significa educar en valores hoy?* Barcelona, Octaedro-OEI.
- MARTÍNEZ, M.; HOYOS, G. (Coord.) (2006) *La formación en valores en sociedades democráticas*. Barcelona, Ed. Octaedro-OEI.
- MARTINEZ, M.; TEY, A.; CAMPO, L. (2006) “La educación en valores y el aprendizaje ético” a *Por preguntar que no quede*. Madrid. Ministerio de Educación y Ciencia. Pp 9-41.
- MARTÍNEZ, M. (2010) “Educació i ciutadania en societats democràtiques: cap a una ciutadania col·laborativa”, a *Barcelona societat. Revista de coneixement i anàlisi social*, núm. 18.
- NOGUERA, E.; TEY, A.; BUXARRAIS, M.R.; MARTÍNEZ, M.; PRATS, E. (2001) «Estrategias de educación en valores», a *La educación en valores en Ibero América*. Madrid, Organización de Estados Iberoamericanos; p. 53-89.
- PRATS, E. (2009). La educación para la ciudadanía de la LOE: necesaria pero insuficiente” *Aula de Innovación Educativa (Barcelona)*, 186.
- PRATS, E.; MARTÍNEZ, M.; TEY, A. (2011) *Barcelona, Aula de Ciutadania*. Barcelona. Ajuntament de Barcelona (IMEB). (En premsa)
- SCHÖN, D.A. (1998) *El profesional reflexivo*. Barcelona. Paidós.
- TEY, A.; CIFRE-MAS, J. (2011) “ El profesorado ante el reto del aprendizaje ético y el desarrollo de las competencias sociales y ciudadanas. El modelo adoptado en el programa ‘Barcelona, Aula de Ciudadanía’” a *Revista de Educación*, número extraordinario, 2011. (En premsa)